

Jog

történeti szemle

2007
1. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

A párizsi békeszerződés és
a Szociáldemokrata Párt

A gyülekezési jog
elméletének és
gyakorlatának története
Magyarországon 1989-ig

Borsod vármegyei
boszorkányperek
jogtörténeti elemzése

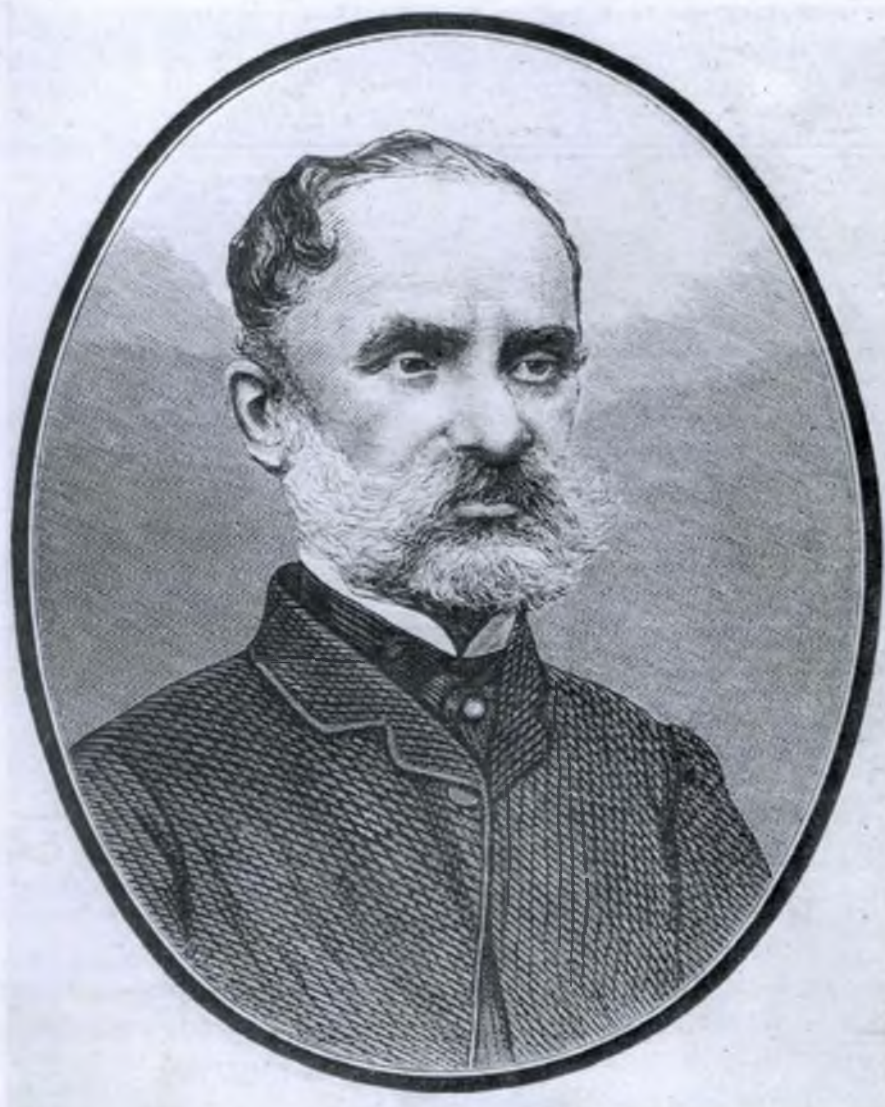
Horvát Boldizsár az
1861. évi országgyűlésben

Két Habsburg–Jagelló
házasság 1515-ben

Az 1849. július 28-i
nemzetiségi törvény és a
közép-európai
alkotmányfejlődés

Csődeljárás és csődbüntetés
a reformkorban

Szlovákia a születendő
Csehszlovákia koncepcióiban

Vukovics Sebő

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FÖGLEIN Gizella: A párizsi békeszerződés és a Szociáldemokrata Párt	1
HORVÁTH Attila: A gyülekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig	4
KONCZ Ibolya Katalin: Borsod vármegyei boszorkányperek jogtörténeti elemzése	15
MEZEY Barna: Horvát Boldizsár az 1861. évi országgyűlésben	19
Werner OGRIS: Két Habsburg–Jagello-házasság 1515-ben	29

MŰHELY

DERES Petronella: Az alkohol hatására elkövetett bűncselekmények büntető anyagi jogi értékelésének szabályozástörténete (a kezdetektől a Csemegi-kódex vonatkozó rendelkezéséig)	36
KERTÉSZ Gábor: Csődeljárás és csődbüntetés a reformkorban	40

ELŐADÁS

Peter MOSNÝ: Szlovákia a születendő Csehszlovákia koncepcióiban	46
RUSZOLY József: Az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény és a közép-európai alkotmányfejlődés	52

DISPUTA

SZILÁGYI Péter: A törvénybe foglalt jogtalanság és jogszerű ellenállás kérdéséről – Ságvári Endre kapesán	63
---	----

SZEMLE

Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére – SZEKERES Róbert	70
Ezerkilencszázötvenhatról a dokumentumok fényében. Sub clausula 1956 – VÖLGYESI Levente	73
Angol nyelvű tanulmánykötet az 1956. évi magyar forradalomról – BATHÓ Gábor	75
Köztársaság a modern kori történelem fényében – KÉPES György	76
Fejezetek az európai jogi kultúrtörténetből – SÁNDOR István–SZALÓKI Gergely	78
Rosszul tudtuk. Béli Gábor: A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka (1268–1351) című PhD értekezéséről – JUHÁSZ Botond	83
Gondolatok az OTDK döntőjéről, a jogtörténeti és római jogi tagozat üléseiről – SÜDI Gergely	84
Az OTDK Jogtörténeti és Római jogi Szekciójának előadásainak kivonatai	86
Alkotmánytörténeti konferencia az osztrák–magyar kiegyezés 140. évfordulója alkalmából – FREY Dóra	96

HÍREK

E számunk szerzői	100
-------------------------	-----

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

A címlapon:

Vukovics Sebő (Fiume, 1811 – London, 1872. november 17.):

jogász, a reformkori liberális ellenzék tagja, 1848-ban országgyűlési képviselő, a délvidék főkörménybiztosa, 1849. május 2.–augusztus 11. között a Szemere-kormány igazságügy-minisztere. 1856-ban Londonban befejezett Emlékirata fontos történelmi forrás (kiadta: Bessenyei Ferenc [Bp., 1894], utóbb Katona Tamás [Bp., 1982])

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauneder (Wien), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jena), Dr. Srdan Šarkić (Novi Sad), Dr. Kurt Seelmann (Basel), Dr. Erik Štenpien (Kosice)

Szerkesztőség: Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

Felölős kiadó: Dr. Mezey Barna

Nyomda: GB Kft. 2000 Szentendre, Pátriárka u. 7.

- ¹ Népszava. A Szociáldemokrata Párt központi lapja. Főszerkesztő: Szakasits Árpád. Felelős szerkesztő: Száva István
- ² Kókay György–Buzinkay Géza–Murányi Gábor: *A magyar sajtó története* (MUOSZ, Budapest, 1995, 197. p.)
- ³ Pl. Horváth Zoltán
- ⁴ Pl. Szalai Sándor, Száva István
- ⁵ Pártközi értekezlet jegyzőkönyve a csehszlovák–magyar viszony kérdésében, 1945. október 31. Szociáldemokrata Párt Főtitkárság iratai. Politikatörténelmi Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL); 283.f. 10.cs. 117.6.e.
- ⁶ Szociáldemokrata Párt Főtitkárság iratai. PIL 283.f. 10.cs. 117.6.e.
- ⁷ Szociáldemokrata Párt Külpolitikai és Nemzetiségügyi Osztály iratai. PIL 283.f. 12.cs. 2.6.e.
- ⁸ Szociáldemokrata Párt Külpolitikai és Nemzetiségügyi Osztály iratai. PIL 283.f. 12.cs. 2.6.e.
- ⁹ Szociáldemokrata Párt Külpolitikai és Nemzetiségügyi Osztály iratai. PIL 283.f. 12.cs. 2.6.e.
- ¹⁰ Népszava, 1946. május 8.
- ¹¹ Népszava, 1946. május 8.
- ¹² Népszava, 1946. május 10.
- ¹³ Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés* (Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 190. p.)
- ¹⁴ *Az 1945. évi nemzetgyűlés almanachja. 1945–1947.* Főszerkesztő: Vida István (Jelenkutató Alapítvány, Budapest, 1999, 144. p.)
- ¹⁵ Népszava, augusztus 4.
- ¹⁶ Népszava, 1946. augusztus 6.
- ¹⁷ Népszava, 1946. augusztus 9.
- ¹⁸ Népszava, 1947. február 11.
- ¹⁹ Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987, 263. p.)
- ²⁰ Országgyűlés Irattára. Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1947. június 16-ai ülésének jegyzőkönyve.
- ²¹ Általános vita: június 24–26., részletes tárgyalás: június 27.–július 2.
- ²² Föglein Gizella: *A nemzetgyűlés bizottságai.* (Táblázatok). In: *Az 1945. évi nemzetgyűlés almanachja. 1945–1947.* Főszerkesztő: Vida István (Jelenkutató Alapítvány, Budapest, 1999, 816. p.)
- ²³ Föglein, 1999, 807., 817. p.
- ²⁴ Nemzetgyűlés Naplója, 1947. június 24. VIII. kötet, 20–25. h.
- ²⁵ 1947. évi XVIII. törvénycikk a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában. Magyar Törvénytár. Corpus Iuris Hungarici. 1947. (Budapest, 1948, 142–178. p.)

Horváth Attila

A gyülekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig

„A tüntetések gyakorisága, illetve erőszakos, vagy erőszakmentes lefolyása, továbbá a hatóságok, jelesen a rendőrség szankcióalkalmazása a tüntetőkkel szemben, a rendőri erőszak mutatói lehetnek a demokrácia stabilitásának, a gyülekezési jog és a véleménynyilvánítási szabadság intézményesítésének.”

(Szabó Máté)

A gyülekezési jog fogalma

A gyülekezési jog, mint klasszikus, elidegeníthetetlen emberi és politikai jog, az egyesülési joggal és a véleménynyilvánítás szabadságával együtt alakult ki. A civil társadalom ugyanis a 18. század végétől kezdte kivívni magának azt a jogot, hogy magán- és közügyeinek megvitatására, politikai, gazdasági, társadalmi követeléseinek kinyilvánítása érdekében, zárt helyen, illetve a szabad ég alatt nyilvános gyűléseket tarthassanak.¹

A gyülekezési jog gyakorlásának egyik formája a tüntetés, ahol a társadalom aktív csoportjainak egyike a társadalom, a közvélemény és a hatalmi elit tudomására akarja hozni az egyes kérésekről szóló, eltérő véleményét, egyes események elleni tiltakozását stb.²

Az Amerikai Egyesült Államok 1787. évi szövetségi alkotmánya még nem tartalmazta, s csak az 1791. évi módosítás mondta ki, hogy a Kongresszus „nem csorbítja a népnek a békés gyülekezéshez való jogát.”³ Ezzel deklarálták a gyülekezési jog természetjogi jellegét és elidegeníthetetlen voltát. A rendkívül szükséges és inkább negatív értelemben meghatározott jogot az amerikai bíróságoknak kellett megtölteniük tartalommal.⁴

Franciaországban az 1791. évi alkotmány mondta ki először, hogy „...az alkotmány mint természetes és polgári jogot biztosítja a polgárok szabadságát arra, hogy nyilvános helyeken, a nyugalmat megtartva és fegyvertelenül a rendőri törvények betartása mellett gyülekezzenek.”⁵ A jakobinusok 1793. június 24-én elfogadott, de soha életbe nem lépett alkotmánya a korlátozó rendelkezések elhagyásával deklarálta a gyülekezési jogot.⁶ A thermidori konvent alkotmánya azonban, a forradalmi terror megakadályozása érdekében, erőteljesen korlátozta a gyülekezési jogot: „...fel kell oszlatni minden nem fegyveres gyülekezést is, előbb szóbeli utasítással, s ha szükséges, fegyveres erő bevetésével.”⁷ A gyülekezési jogot csak az 1848. évi alkotmányban ismerték el újra.⁸

Sajátos korlátozásokkal ismerte csak el az egyesülési jogot az 1831. évi belga alkotmány, pedig erre az alaptörvényre a 19. században több országban, így hazánkban is követendő példaként tekintettek. A belga alkotmány 19. cikke szerint: „A belgáknak joguk van békésen, fegyver nélkül egybegyűlni a törvények értelmében, melyek e jog gyakorlatát meghatározzák anélkül,

hogy előre fensőbbégi jog alá vessék magukat." Ezen intézkedés nem vonatkozik szabad ég alatti gyülekezésre, melyeket rendőri törvények alá helyeztek.⁹

Magyarországon már a rendi-képviselési monarchia időszakában, mint a vármegyei nemesség sarkalatos jogát ismerték el a gyülekezési jogot. Rész-, megye-, illetve választási gyűléseket, kisebb tüntetéseket, teljes szabadsággal tartottak. A gyülekezési jog, mint alapkövetelmény és deklaráció ezért sem került be a márciusi ifjak 12 pontja közé, és ezért sem szabályozták ezeket a jogokat (az egyesülési joggal együtt) az 1848. évi áprilisi törvények. Az 1840-es években vált szokássá, hogy Pozsonyban és Pesten az országgyűlési ifjúság és a városi lakosság fáklyás gyűléssel és zenével ünnepelte a reformpárti politikusokat: gróf Széchenyi Istvánt, báró Wesselényi Miklóst, Kossuth Lajost stb. Ugyanúgy, aki szembehelyezkedett a törekvéseikkel, és ezért népszerűtlenné vált, annak az ablaka alatt éjjel „macskazenét” adtak, ami nem lehetett kellemes dolog. (1848. május 10-én báró Ignacz Lederer tábornok, budapesti főhadparancsnok a várbeli lakása előtt macskazenét adó pesti fiatakságot katonai karhatalommal verette szét. Amikor pedig a kormány a katonaság tömegoszlatását vizsgálni kezdte, Lederer inkább Bécsbe menekült.¹⁰)

Macskazene Lederernek (egykorú könyvomat)

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc időszaka

A gyülekezési jog közismert gyakorlata révén kerülhetett sor a forradalmi események hatására az 1848. március 15-ei tüntetésre is. (Ez azóta is példaképeül szolgál minden hasonló jellegű tiltakozó akciónak.) A hatóságok többek között ezért is tartózkodtak ekkor még a fegyveres beavatkozásoktól.

Az 1848. áprilisi törvények azért sem deklarálták a gyülekezési (és az egyesülési) jogot, mert ezekre, mint szerzett jogokra és szokásjog által kialakított gyakorlati jogintézményekre tekintettek.¹¹

A forradalmi események hatására azonban a több mint százezer lakosú Pesten és a negyvenezer lakosú

Budán a munkások és céhlegények egyre radikálisabb követelésekkel léptek fel. Április 17-én kirobbant a pesti céhlegények első általános sztrájkja. A kormánynak, alighogy sikerült megegyezni a sztrájkolókkal, máris egy sokkal veszélyesebb konfliktussal szemben kellett fellépnie. A szociális elégedetlenség ugyanis

odáig fajult, hogy április 19-én fűtykösökkel és baltákkal felfegyverkezett munkások és céhlegények megtámadták a háziurakat és a gazdag iparosokat. A megmozdulás sajnálatos módon antiszemita jellegűvé is vált, hiszen a közel 2800 pesti céhbéli mesternek és az általuk foglalkoztatott nyolcezer céhlegénynek csaknem ötszáz zsidó mesterember és több mint hatszáz iparos legény versenyével is meg kellett küzdenie.¹² A kormány a legnagyobb határozottsággal, részben a miniszterelnök személyes irányításával fojtotta el a zavargásokat. A kivonuló katonaság és a nemzetőrség összecsapott a rendbontókkal. Sokan megsebesültek és letartóztatásokra is sor került.¹³

A kormány ezekre az eseményekre reagálva, az 1848.3. tc. 32. §-ának felhatalmazása alapján adta

ki április 20-i rendeletét:¹⁴

„Nemtelen bujtogatások következtében a közrend, személy- és vagyonbiztonság tegnap botrányosan megháborított. Vannak, kik a népgyűlések szabadságával visszaélnek. Az ország felelős minisztériuma a törvény által reáruházott hatalmat, úgy a törvényes szabadság megóvása, mint az ezzel válhatatlan kapcsolatban levő közrend fenntartása végett teljes eséllyel akarván gyakorolni, a törvény nevébe rendeli és parancsolja:

1. A tegnapi zavargások folytatói, előidézői, a békés polgárok személy- és vagyonbiztonságának megtámadói ellen bünvádi vizsgálat és bírói eljárás rendeltetett.

Akiket a törvény közrend elleni bujtogatások miatt bűnösnek találand, azok az okozott károkért s költségeikért is felelőssé tétetnek.

A közönség felszólítatik, hogy zavarokra vezethető céltalan csoportozásoktól óvakodjék. Meghagyatik egyézersmind, hogy ha a rendnek a nyugalomnak megzavarása aképp folytatnának s a csoportozat az illető polgári hatóság biztosának, a törvény nevében teendő há-

romszori felszólítására sem oszólnék' el békésen, általa az elosztás minden ily esetben fegyveres erővel fog eszközöltetni.

Nemcsak a rendnek a közcsendnek tekintete, hanem a nép jogainak sértetlen fenntartása is megkívánja, hogy a népgyűlések rendetlen zavarra és lázongó csoportozásokká ne fajuljanak, végre tehát Budapestet illetőleg rendőrileg ezennel ideiglenesen rendeltetik:

Népgyűlést senki össze nem hívhat, ha csak annak idejét, helyét s világosan kifejezett célját a városi törvényhatóság elnökének 24 órával előbb be nem jelenti s ha ily előleges bejelentés nélkül valaki népgyűlést hívna össze, a hatóságnak kötelessége leend a népgyűlést meggátolni, vagy ha már összejött, elszélesíteni. Az összehívó pedig rendőrileg feleletre vonatik.

Ha a kitűzött cél valóságos törvényszegést foglal magában, a törvényhatóság elnöke köteles annak összehívását eltiltani, s ha e tilalom ellenére mégis összehívja a népgyűlést, mint lázító fog a törvények nevében büntettni.

A városi törvényhatóság elnöke köteles ügyelni arra, hogy a népgyűlés erőszakos kitörésekre át ne menjen, vagy annak kitűzött célja más valamely törvényszegési célra ne változzék s ily esetben a népgyűlés el fog oszlattatni s mindaz, ki a népgyűlést összehívta, mind pedig azok, akik a kitörést vagy a kitűzött célnak átválttatását szónoklataikkal s biztatásaikkal eszközölték, feleletre s illetőleg törvényes büntetésre vonatnak.

Polgárok, midőn az ország szabadsága a törvényes rend által megszilárdításra vár, a rendháborítás a törvényes szabadságnak legnagyobb ellensége. A minisztérium minden honpolgártól s különösen a személyes vagyonbiztonság fenntartásának nemes hivatásával megbízott nemzetőrségtől megvárja, hogy a törvény szentségének sértetlen tartására azon hazafiúi eréllyel dolgozzék közre, mely a nyugtalan időkben a polgári erények legnagyobbika.

Nem a népnek érdekében cselekszik az, ki céltalan csoportozásokat eszközöl s ámitó biztatásokkal gyűjti össze a lakosokat, mert ezáltal a munkás napszámától, az iparüzőtől, a kereskedőtől a legdrágább kincsét, a munkára szükséges időt rabolja el. S midőn azt igéri, hogy a nép szükségein segít, éppen akkor népínséget idéz elő, a munka és szorgalom megzavarása által.

A felelős kormány szent kötelességének tartja minden kérelmet meghallgatni, minden jogszerű kívánatot törvényes hatalmának teljes erejével támogatni és teljesíteni, de a törvényszegésre irányzott csoportozásokat eltűrnie nem szabad s ily csoportozások erőszakos követelésének engedni soha nem fog.

A miniszterelnök, a belügy- és igazságügyminiszter ezen rendelet végrehajtásával megbíznakak.

Pest, ápr. 20-án, 1848.

Gróf Batthyány Lajos, Deák Ferenc, báró Eötvös József, Klauzál Gábor, Kossuth Lajos, gróf Széchenyi István, Szemere Bertalan."

A fenti rendelet tehát kétségtelenül korlátozta a gyülekezési jogot, de – a rendkívüli körülmények ellenére – igyekezett megtartani annak legfontosabb alapelveit.

Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter személyesen tárgyalta a céhlegényekkel, hogy újra helyreálljon a társadalmi béke. A miniszter június 9-én kiadott céhrendeletével is igyekezett a helyzeten javítani.

A fővárosban tapasztalt nyugtalanság és rendzavarás azonban nem volt egyedülálló az országban, de a kormány a vidéki mozgalmakkal szemben sem maradt tétlen. „Az 1848. április 17-én történt gyűlési kicsapongások tárgyában” Arad városának közönsége, „a népgyűlési és zsidóüldözési mozgalmak” miatt pedig Kassa ismerkedett meg Szemere Bertalan belügyminiszter határozottságával¹⁵ (lásd az 1848. ápr. 28-ai, 216. sz. belügyminiszteri rendeletet a népgyűlésekről).

A szociális problémák megoldására, a zavargások lecsendesítésére a mindig is rendkívül gyakorlati módon gondolkodó gróf Széchenyi István közlekedési és közmunkaügyi miniszter próbált megoldást találni. Elsőként azzal az – egyébként sikert nem arató – indítvánnyal fordult gróf Batthány Lajos miniszterelnökhöz, hogy „állitana fel 1000–2000 embernyi csendőr-csapatot... a fővárosi rend és biztonság fenntartására.”¹⁶ Széchenyi ennél természetesen messzebb tekintett, és szélesebb látókörű volt. Alapjában véve nem a nyugtalan néptömegek ellen alkalmazandó erőszakban látta a megoldást, hanem a munkahelyteremtésben, a szociális jólét javításában. Ezért meglátogatta jobb módú ismerőseit, hogy arra buzdítsa őket: „fogassanak rögtön építkezési munkákhoz, részint, hogy a főváros népe foglalkozást nyerjen, részint, hogy lássák, hogy a kivítt állapotokban bízzanak.”¹⁷ Emellett kezdeményezte a pesti Duna-part rendezését: „ezáltal egyfelől valamelyest elejét vegyék a kenyértelenségnek és a munkanélküliségnek, másfelől kiküszöböljék az árvíz kalamitása által keltett gondokat.”¹⁸ Majd azt javasolta, hogy a város szélén emeljenek körös-körül sáncokat, s bár az ehhez szükséges anyagi áldozatokat kezdetben mind a kormány, mind pedig a polgármester sokallta, végül mégis kicsikarta rá a minisztertanács beleegyezését.¹⁹

Amennyiben szükséges volt, Széchenyi személyes fellépésével is megakadályozta a véres összecsapásokat. Pünkösd vasárnapján a Károly-laktanyában levő olasz katonák az esti órákban összeverekedtek a szintén ott elszállásolt honvédekkel. A különböző alakulatoknál szolgáló katonák között gyakori egyéni konfliktus ez esetben az egész laktanyára kiterjedő verekedéssé fajult. Az összetűzés rövidesen fegyverhasználathoz, majd éjfélig tartó, halálos áldozatokat is követelő lövöldözéshez vezetett. A polgárok a harangokat félreverték, a nemzetőrség riadót dobolt. A bezárt laktanyába azonban nem tudtak bejutni, ahol pedig tovább tüzeltek a fegyvertelen magyar honvédekre. Széchenyi nyitott kocsiban, István nádorral együtt a laktanyába hajtatott, ahol sikerült elérni, hogy az olaszok a szabad elvonulást cserébe letegyék a fegyvert. Amikor azonban a fegyvertelen olaszok a laktanyából elindultak a hajóállomás felé, egy provokátor elkezdte arra buzdítani az összecsődült tömeget, hogy most már nincs fegyver náluk, ezért bosszút lehet állni a megölt honvédekért. Szé-

chenyi lélekjelenléte mentette meg a helyzetet. Odalovagolt a hordószónokhoz, és a fülét megfogva azt mondta jó hangosan, hogy milyen kár ezért a szép nyakért, hiszen most fel fogjuk akasztani. Erre a tömeg hangulata megváltozott, hiszen hangosan derültek a felsült emberen. Közben az olaszok sértetlenül el tudták érni a hajójukat.²⁰

A másik eset június 8-án történt. Mintegy ezerfőnyi tömeg jött a hidépítés ipartelepére, azzal, hogy a külföldi munkásokat bocsássák el, és helyettük magyarokat alkalmazzanak. Adam Clark azonban megtagadta, hogy velük egyezkedjen. Amikor a tüntetők már támadólag léptek volna fel, megjelent Széchenyi, és egy szónoklattal lecsendesítette a követelőző munkásokat. Eközben fel tudott sorakozni a Széchenyi utasítására már korábban felfegyverkezett lánchídi építőmunkás csapat. Így a tömeg jobbnak látta, ha szétoszlik.²¹

A neoabszolutizmus korszaka

Az 1848–1849. évi szabadságharc leverését követően Magyarország elvesztette szuverenitását, megszakadt kilenc évszázados alkotmányfejlődése, s ennek következtében a szabadságjogok gyakorlása is lehetetlenné vált.²² Emiatt közel tíz évig leginkább csak a Deák Ferenc vezette passzív ellenállás volt lehetséges.²³

A Habsburg-hatalmat az olasz egységmozgalom sikerei, de még inkább a belső államcsőd arra kényszerítette, hogy politikáját felülvizsgálja, és engedményeket tegyen.²⁴ A magyar nemzet újra bízni kezdett erejében és lehetőségeiben. Már nemcsak a pesti, de a vidéki diákság is tüntetni kezdett. 1860 júliusában négy napot át tartó tüntetések söpörtek végig Pest utcáin. A diákok kezdték, mesterlegények folytatták. Kossuthot és Garibaldit éltették, és összecsaptak a tömegoszlatásra kivezényelt rendőrökkel. A letartóztatások, botozások, kényszersorozások elégtelennek bizonyultak a tüntetések elfojtására. A konzervatív főurak augusztus 20-ai ünnepségén a nép kalaplevéve hallgatta a beszédeket az ősi jogokhoz való ragaszkodás férfias nyugalmaról, majd félrecsapva a kalapját, tüntetni kezdek, és rázendítettek a Garibaldi-nótára.²⁵

A sorozatos tüntetéseket még az októberi diploma kiadása sem tudta lecsendesíteni, pedig akiket a hatóságoknak sikerült elfogni, azokat vagy kényszersorozták, vagy akár egy évi, súlyos börtönbüntetésre ítélték. Az október 24-ei tüntetéssel szemben a katonaság keményen lépett fel, sok sebesülés történt; közülük egy 33 éves lemezelőmester meghalt. A temetésre 3-4 ezer főnyi tömeg ment ki. Sok helyen a nép eltávolította a középületekről a császári címereket.²⁶ Az év végére lanyhult csak a tüntetések sorozata;²⁷ például az 1861. március 15-ei ünnepségek, bár hatalmas katonai készültség volt, rendben zajlottak le.

A dualizmus korszaka

Az 1867. évi kiegyezés révén Magyarország visszanyerte alkotmányát, így újra életbe léptették a szabadságjogokat is. A gyülekezési jog törvényi szintű szabályozására azonban most sem került sor, pedig Poroszor-

szágban 1850. március 11-én, Bajorországban 1850. február 26-án, Szászországban 1850. november 22-én, Németalföldön 1855. április 22-én, Ausztriában az 1867. november 15-ei törvénnyel (ennek szó szerinti fordítása lett a gyülekezési jog gyakorlásáról szóló, 1875. január 14-ei horvát törvény), Franciaországban pedig 1881. június 30-án alkották meg a gyülekezési törvényt. A magyar kormány azonban, a kiegyezés elleni nagyfokú ellenzéki és nemzetiségi tiltakozások hatására, felszólította a belügyi tárcát, hogy körrendeletben szabályozza a népgyűlések rendjét, precízen meghatározva az intézkedés tartalmát. Így született meg az 1868. évi 128. sz. belügyminiszeri rendelet a népgyűlésekről:

„1. A népgyűlésnek helye és órája a hatóság főnökének előre bejelentendő s minden népgyűlés, mely előleges bejelentés nélkül tartatnék meg a hatóság által feloszlátandó. A feloszlátás olyképp eszközölendő, hogy egy hatósági tisztviselő az egybegyűlteket szétoszlásra a törvény nevében felszólítja, ha ennek sikere nem lenne, a célnak megfelelő komolyabb rendszabályok is alkalmazhatók, úgy azonban, hogy katonai erő csak a legvégső szükség esetében alkalmaztassék.

2. A népgyűlés rendezői felelősséggel tartoznak az iránt, hogy a népgyűlésen a fennálló alkotmány, a közrend és a törvények ellen minden izgatást nemcsak kerülni, sőt akadályozni fognak, minél fogva a rendezők a hatóság főnöke által feljegyzendő.

3. A hatóság köteles minden népgyűlés lefolyását egy kiküldött tisztviselője által figyelemmel kísérni, s ha ez azt tapasztalná, hogy a népgyűlés a törvény, alkotmány és a közrend elleni izgatással járulna el: a népgyűlést az első pontban körülírt módon feloszlatja.

4. A hatóság főnökének kötelességében áll mindazoknak, kik ily népgyűlések alkalmával az alkotmány, törvények és közrend ellen kihágásokat követnek el, megfenyítése iránt a kellő lépéseket azonnal megtenni, egyézersmind pedig ily eseteket hozzám haladéktalanul feljelenteni.”

Ez a tulajdonképpen minisztertanácsi akaratot kifejező rendelet azonban több szempontból sem felelt meg az alkotmányos követelményeknek. Egyrészt a gyülekezési jogot, mint a legfontosabb szabadságjogok egyikét, csak törvényben lehetett volna szabályozni, másrészt nem is tették közzé az 1868. évi rendeletek tárában. Az állampolgárok nem értesülhettek arról, hogy esetleges gyűléseiket milyen szintű és tartalmú jogszabály alapján fogják engedélyezni, ellenőrizni vagy éppen feloszlítani.²⁸

Bár a 128. számú körrendelet lényegében ugyanazt ismételte el, mint az 1848. április 20-ai rendelet, mégis rendkívül pontatlanra sikeredett. Az egyértelmű, törvényi szintű szabályozás elmaradása azt eredményezte, hogy nem deklarálták kifejezett módon az egyesülési jog szabadságát. Nem tisztázták mindenki számára nyilvánvaló módon a hatósági engedélyezést. A kiadott rendeletek pedig csaknem mindig „engedély”-ről szóltak. A korabeli közjogászok is azt az elvet vallották, hogy a hatóság nem engedélyezi a gyűlést, hiszen a be-

tiltás csak arra az esetre vonatkozhat, ha a bejelentett gyűlés törvényellenes lenne.²⁹

Mindezeket a problémákat a kormányzat is láthatta, hiszen megbízták a belügyminisztert és az igazságügyminisztert, hogy dolgozzák ki az egyesülési és gyűlekezési jogról szóló törvényjavaslatukat, amely 1868 februárjára, *Törvényjavaslat az egyesülési és gyűlekezési jogról* címmel el is készült.³⁰

A törvényjavaslat a gyűlekezési jog gyakorlását számos feltételhez és megkorlátozáshoz kötötte: a tervezett gyűléseket a városokban a polgármestereknek, a megyékben pedig a szolgabíróknak kellett előre, írásban bejelenteni, megjelölve a gyűlés helyét, idejét és „tüzetesen meghatározott célját” (18. §). Politikai jellegű gyűlések esetén két, a politikával nem foglalkozó rendezvényeknél három olyan személynek is alá kellett írnia a bejelentést, akik magyar állampolgárok, húsz éven felüliek és legalább egy éve a tervezett gyűlés helyén laktak. A 19. § a hatóság diszkrecionális jogkörébe utalta a döntést olyan gyűlések engedélyezésénél, amelyek *„az ország helyzeténél, vagy a helyi viszonyok s körülményeknél fogva a közrendet s békét komolyan veszélyeztetnék.”* A tüntetésektől való félelem húzódhott meg a mögött a tiltó norma mögött is, amely kimondta, hogy *„az országgyűlés helyén azon a napon, melyeken az egyik vagy másik ház, vagy mindkettő ülést tart, a ház kapujától számítandó egy mérföldnyi körben politikai célú gyűlekezetet szabad ég vagy nyílt téren tartani nem szabad”* (21. §).

A rendezavarásból eredő károkért a gyűlés elnökét és összehívóit tették felelőssé. Emellett öt pontban sorolták fel azokat az eseteket is, amelyek előfordulásakor a gyűlést a hatóságnak fel kellett oszlatnia: 1. ha eltértek az eredeti és a bejelentésben megjelölt céltól; 2. ha a résztvevők *„megszűntek volna higgadtan tanácskozni”*; 3. ha a közrendet és a békét fenyegetik; 4. ha az összejövetel az uralkodó vagy az ország alkotmánya elleni izgatássá fajulna; 5. ha a közrendet és -csendet veszélyeztető lázongássá fajulna (20. §).

A gyűlések feloszlátását kötelezően meghatározó okok legnagyobb részében rendelkezése az az előírás volt, amely a feloszlátást akkor is lehetővé tette, *„ha a gyűlés az elvi megvitatás hatásain túlmenve olyasminek cselekvésére akarna buzdítani s izgatni, mi kizárólag a törvényhozás vagy felelős kormány feladata.”*

A törvényjavaslatot végül is a kormány soha sem terjesztette a parlament elé, így hosszú ideig egyáltalán nem született törvényi szintű szabályozása ennek a nagyon fontos emberi jognak.

A kormányzat, ahogy bizonytalanná vált a belpolitikai helyzet, továbbra is rendeleti úton korlátozta a gyűlekezési jogot. A Tisza Kálmán vezette minisztertanács 1877 decemberében hosszasan foglalkozott a gyűléseken tapasztalt *„nagyobb mérvű csend és rendezavarásokkal”*.³¹ Az ennek eredményeként megalkotott 171/1878. BM. sz. rendelet – igaz, csak ideiglenes jelleggel – tovább szigorította a népgyűlések engedélyezésének feltételeit. Eszerint a jövőben gyűlések csak akkor tarthatók, ha azokat három nappal a tervezett idő-

pont előtt a közigazgatási hatóságnál bejelentették, azt 6–10 *„oly tekintélyes helybeli egyén kéri, kinek megbízhatóságáról a népgyűlést engedélyező hatóság meg van győződve,”* és írásban kötelezik magukat arra, hogy *„minden kárért, kihágásért a felelősséget magukra vállalják.”* A rendelet általános felháborodást keltett, így azt végül is a kormányzat visszavonta. Így maradt a régi szabályozás.

A gyűlekezési jogosultságot a dualizmus korszakában igyekeztek a lehető legszorosabb felügyelet alatt tartani. A nyilvános gyűlésekre a hatóság a *felügyeleti jog* gyakorlása érdekében *hatósági biztost* küldhetett. A hatósági biztos küldésének jogát a gyűlekezeti rendszert intéző helyi rendőrhatalóságok (főkapitány, rendőrkapitány, szolgabíró) gyakorolták, és ennek megfelelően küldöttük is csak tisztviselőjük lehetett. A hatósági biztosnak joga volt a bejelentésről szóló bizonylatot ellenőrizni, az esetlegesen fegyveresen megjelent személyeket távozásra felszólítani, tájékoztatást, felvilágosítást kérhetett személyekről és tárgyakról abban az esetben, ha a megfigyelői feladatához tartozott. Felvilágosítást kérhetett még a felszólalók személyazonosságára felől is. Felügyeletet gyakorolt a hatósági biztos a felett is, hogy a rendezvény a bejelentésnek megfelelő helyen, időpontban és céljának megfelelően zajlik-e le. Felvonulásoknál különösen, hogy betartják-e az előre kijelölt útirányt és feltételeket. Figyelmeztethette a gyűlések vezetőit, hogy a törvényekbe ütköző nyilatkozatot tevő felszólalókat utasítsák rendre, amennyiben pedig ez eredménytelen, tőlük a szót vonják meg. (Ilyen szabályt csak a legreakciósabb törvényi szabályozások tartalmaztak, pl. a szászországi). A budapesti főkapitány 1894. évi jelentése szerint: *„Minden nyilvános gyűlekezet alkalmából a közbiztonság és közrend fenntartása végett a rendőrség saját felelősségére rendőri intézkedéseket tehet és minden nyilvános gyűlekezetben a felügyeleti és ellenőrzési jog gyakorlására egy képviselőjét mint hatósági biztost rendelheti ki. A kirendelt hatósági biztos a gyűlekezet ténykedéseibe nem avatkozhatik be közvetlenül, hanem csak a gyűlekezet rendezői vagy vezetői útján.”*³²

A hatóság végső eszközként a gyűlés feloszlátását is kezdeményezhette, ha törvénytelen vagy a közrendre veszélyes cselekményekre került sor. Ugyanígy feloszlátandó volt az előre be nem jelentett gyűlés. Feloszlátás esetén először a hatóság képviselőinek kellett felszólítani az egybegyűlteket a szétszalásra, amennyiben ez sikertelen volt, a katonaságot is bevethették.³³

A rendőrhatalóság csak kivételes helyzetben tagadhatta meg a gyűlés bejelentésének tudomásulvételét, például, ha az országban zavargások, belvillongások vannak, vagy ha a gyűlés megtartásának esetén közrendzavarástól, testi épség, vagyon elleni és más jogsértésektől, bűncselekményektől kell tartani, ha a gyűlés állam- vagy közrendellenes, avagy állami és magántestületek vagy személyek ellen irányuló tárgyakkal akar foglalkozni, vagy ha a gyűlés célja maga is bűncselekmény lenne, pl. egy bűntett vagy vétség magasztalása, valamely törvény vagy kormányrendelet, hadiparancs elle-

ni izgatás stb. Ugyanúgy megtagadható a tudomásulvétel, ha a gyűlés tárgya egyenesen az államhatalom támadása, vallásfelekezetek közötti viszály szítása, egyes társadalmi osztályok elleni izgatás, továbbá, ha az egybehívók személye nem nyújt kellő garanciát arra, hogy a gyűlésen nagyobb mérvű törvényteleneségek és rendellenességek előfordulni nem fognak. Megtagadható a gyűlés nagyobb mérvű munkássztrájkok, járványos megbetegedések idején, vagy ha a gyűlésnek leplezett célja valamely rendzavaró felvonulás vagy tüntetés lenne. Végül, ha az a hely, amelyen a gyűlést tartani akarják, nem megfelelő, például, ha olyan utcában vagy téren akarják megtartani, ami által a közlekedést akadályozná.³⁴

A fentiekből látható, hogy törvényi szabályozás hiányában a korabeli gyakorlat elég tág körben (és önkényesen) alkalmazhatta a gyűlések betiltását. Ezt a tendenciát erősítették a nagy agrárdemonstrációk miatt az 1890-es években kibocsátott rendeletek. Így a 766/1898. BM. sz. rendelet a népgyűlések engedély nélkül való tartását, de még a részvételt is kihágásnak minősítette. Az 1898. évi 768. Eln. sz. belügymin. körrendeletet „az utazó szocialista izgatók működésének megakadályozása” érdekében adták ki.

Az 1340/1894. BM. sz. rendelet még tovább ment, amikor előírta, hogy az „*oly nyilvános gyűlések, melyeken egy munkásszünetelés egész állása, s annak érdekében tett intézkedések adatnak elő, az összebeszélés módzatai állapíttatnak meg, a törvényes összebeszélés és munkásszünetelés tovább folytatása szükséges lépések határozatnak el, nem engedélyezendők, illetőleg ha valamely más cél alatt bejelentett gyűlések ily összebeszélésekre használatnának fel, azok feloszlátandók.*”

Az utcai rend fenntartására kirendelt rendőrhatalóságoknak – a hivatalos álláspont szerint – ügyelni kellett arra, hogy a felvonulás miatt az utca forgalma és a közlekedés akadályt ne szenvedjen, a tömeg lázító, törvény- és felsegsértő kiáltásokat ne hallasson, s egyáltalán a közrend a város nyugalma, a polgárság békéje, az üzleti élet menete nagy mértékben ne legyen megzavarva. A rendőrség feladatává tették, hogy a felsegsértő, a törvények és a közrend ellen izgató, lázító kiáltozókat a tömegből emeljék ki, és ellenük eljárást indítsanak. A 3710/1874. BM. sz. rendelet emellett tiltotta a vörös lobogó használatát, így azt el kellett kobozni. Amennyiben a tömeg a rendőri intézkedésnek ellenszegült, viselkedése közbotrányt okozott, zajos és lármás volt, magánosok vagy a köz vagyonát rongálta, egyes embereket szóban vagy tettben súlyosan inzultált, a gyűlést a rendőrségnek be kellett szüntetnie, és a felvonulásban résztvevőket szét kellett oszlatnia. Ha a tömeg a rendőrtisztviselő ismételt felszólítására sem oszlott fel, akkor az oszlatást a karhatalomnak kellett elvégeznie. További ellenszegülés, hatóság elleni erőszak, fegyveres ellenállás esetében a kardhasználat is megengedett volt. Amennyiben a rendőri karhatalom elégtelennek bizonyult, katonaságot is segítségül lehetett kérni (1881:21. tc.). A katonaság megérkezésekor a rendőrség vezénylő tisztviselője dobszó mellett, a „törvény nevében” bé-

kés szétoszlásra szólította fel a zavargókat, és egyben figyelmeztette, hogy engedetlenség esetén katonai fegyveres erőt fognak alkalmazni. A felhívást kétszer meg kellett ismételni, ha a tömeg nem engedelmeskedett, felhívta a vezénylő katonatisztet, hogy a törvénynek erővel szerezzen érvényt. A vezénylő katonatiszt azután a saját felelősségére intézkedett a kivezényelt csapatokkal. A rend helyreállítása nyomán ismét átadta a további intézkedés jogát a rendőrségnek.³⁵

A fentiekben felvázolt rendeletek, illetve a hatóságok hivatalos álláspontja a gyülekezési jog gyakorlóira vonatkozóan, különös tekintettel a tüntetésekre, bár önmagukban is rendkívül retrográd jellegűek, a gyakorlatban nem mindig érvényesültek. A hatóságok még ezeket a szabályokat sem tartották meg, s emiatt a dualizmus időszakában, amit egyébként a „boldog békeidőknek” szoktak mondani, több tucat véres összecsapásra, atrocitásra került sor.

Már 1868. április 13-án Asztalos János, a Demokrata Körök egyik szervezője, a Függetlenségi Nyilatkozat évfordulója előtti napra gyűlést hívott össze Kiskunfélegyházára. A katonaság a tömegbe lőtt, ami halálos áldozatot is eredményezett. Asztalost letartóztatták.³⁶

Az 1890-es évek szegényparaszti mozgalmai és tüntetései Orosházán és Battonyán kezdődtek. Orosházán a Népszava tudósítása szerint a törvényesen bejelentett gyűlést a csendőrség az alábbi módon oszlatta fel: a csendőrzetű berontott a gyűlés helyiségebe és azt mondta: „*Az idegenek takarodjanak, aki még látni akarja a családját, az menjen haza, aki nem akarja a családját árván hagyni, aki nem akarja a fogát itt hagyni, az távozzék, mert minden csendőrnél 32 éves tölteny van.*” Közben Orosházán annyi csendőr volt, mintha ostromállapot lenne.³⁷ Május 1-jén azonban már több tucatnyi sebesülés történt. Néhányan köveket dobáltak, a katonák feltűzött szuronnal, a csendőrökkel együtt megrohmozták a tömeget. Karddal, puskatussal verték az embereket, s néhány lövés is eldördült. A csendőrök a reggel óta őket ért sérelmek miatt rendkívüli agresszív módon jártak el. Válogatás nélkül ütöttek mindenkit, aki az utcán eléjük került.³⁸

Egy nappal később Békéscsabán, a heti piacon került sor a következő összetűzésre. A munkások megtámadták a gorombán rájuk törő főszolgabíró, majd a hivatala elé vonultak, ott összecsaptak a katonasággal. Egy ember meghalt, sokan megsebesültek. Másnap újból kétezer főnyi tömeg nyomult a városháza elé, és a lefoglalt kiszabadítását követelték. Egy egész zászlóaljat vezényeltek ki ellenük. A kormány ostromállapotot hirdetett, majd kormánybiztost nevezett ki Békés vármegyébe, a munkásköröket feloszlatta, a zendülőket lecsukatta. A forrongás hamar áterjedt a szomszédos községekre és vármegyékre is. Június 21-én Battonyán került sor a következő összecsapásra. A község háza előtt Dimitru Pakurár aláírásokat kezdett gyűjteni a munkabér javítását követelő kérvényére. Emiatt a csendőrök elfogták és megverték. A feldühödött tömeg összecsapott a csendőrökkel, akik löfegyvert használtak. Az eredmény: három halott és sok sebesült.³⁹

Mind az orosházi, mind a battonyai eseményekben részt vett személyeket a bíróság nem sokkal később néhány hónaptól 4 évig terjedő fegyház- vagy börtönbüntetéssel büntette, leginkább hivatalos személy elleni erőszak miatt.

Hasonló módon zajlottak le az események 1894. április 22-én Hódmezővásárhelyen. Szántó Kovács János a rendőrség letartóztatta. Ennek hírére a tömeg Szántó

Kovács szabadon engedését kezdte követelni, és azzal fenyegetőzött, hogy megrohanják a városházát. A rendőrség segítségére sietett három csendőr, akik forgópisztollyal 16 lövést adtak le a tömegre. Ennek következtében egy ember meghalt, hatan megsebesültek. A csendőr őrmester kihallgatása során büszkén vallotta: *„Én lőttem meg, láttam, amikor a követ emelte, odaszóltam neki: Tedd le a követ! Ő azonban rám dobta, erre belelöttem.”*⁴⁰

A csendőrök fegyverhasználatát a hadbíróság törvényesnek ítélte. Viszont a letartóztatott tüntetők közül sokakat elítéltek. 1895. március 5-én került sor Szántó Kovács János és 124 vádlott társának perére. Szántó Kovács 5 évi börtönt, 25-en ennél valamivel kisebb időtartamú szabadságvesztés-büntetést kaptak. Akikre rá tudták bizonyítani, hogy követ dobáltak, azokra 1-3 évig terjedő börtönt szabtak ki. Dobák ügyész vádbeszédében kifejtette: *„Egy rendezett államban, melynek kormányformája, alkotmánya van, hol a társadalmi állapotokat, az állampolgári jogokat és kötelességeket törvények védik, ilyen alapelvekre fektetett társaság büntetlenül egy percig sem tűrhető meg, s ezen államfelforgató eszméket valló és terjesztő tagjai aszerint, amint tudatosan vagy öntudatlanul cselekednek, fogdába vagy tébolydába zárandók.”*⁴¹

Az újabb, halálos kimenetelű sortűzekre a resicainai bányavidéken került sor. Egy bányaszerencsétlenség során 69 bányász meghalt. Ráadásul a bányatársaság felemelte a nyugdíjgarantékat és a nyugdíjkorhatárt. 1897. január 20-án több mint 2000 bányász megtagadta a munkát, és asszonyokkal, gyermekekkel együtt az igazgatóság elé vonult. A csendőrsortűzben 11 fő a helyszínen meghalt. A bányászsztrájk vezetőit bebörtönözték. Még ugyanebben az évben a csendőrök több helyen belelöttek a tömegbe. Ennek következtében 10-en meghaltak. 1898 tavaszától 1899 tavaszáig a Bánffy-kormány széles körű megtorló intézkedéseket alkalmazott. Ezalatt 51 embert öltek meg a csendőrök.⁴² 1904-re már annyira elmérgesedett a helyzet, hogy Tisza István belügyminiszter betiltotta a munkásgyűléseket (1904. január 16-ai körrendelet).

A tiltás ellenére Élesden, 1904. április 24-én, a Függetlenségi Párt által összehívott népgyűlésen 31 tüntető és egy csendőr halt meg. Az 5000 főnyi tömeget lovasrohammal akarták szétkergetni. A huszárkapitányt először kövel dobták meg, majd bottal kiütötték a kezéből kardot. Erre az egyik huszárkapitány kardjával rásújtott a mellé álló fejére. Ekkor valaki lelőtte az egyik csendőrőrmestert, ami után a csendőrök sortűzében 31-en

haltak meg.⁴³ A tüntetőket a nagyváradi törvényszék 6 hónaptól 4 évig terjedő börtönbüntetésre, illetve fegyházra ítélte.⁴⁴

Ezután a tüntetések leginkább Budapestre tevődtek át. Itt már több tízezres, sőt százezres tömegek mentek az utcára vagy a Parlament elé (1905. szeptember 6.; 1907. október 13.; 1908. október 4.; 1911. július 30.; stb.).

1912. május 23-án,

a Szociáldemokrata Párt felhívására mintegy 100 ezer munkás kezdett tüntetni, a kormány lemondását és az általános választójogot követelték. Számos helyen az elötört rendőrkordont elsodorták és az Országház-tér környékéig vonultak. A Parlament egy hatalmas, ostromlott várhoz kezdett hasonlítani. A munkások több helyen is pl. villamosokból és egyéb eszközökből bariádokat emeltek, és kövel dobálták meg a rendőröket. Az összecsapások során öt munkás és egy rendőr vesztette életét. Az eseményekről híres írók, költők és újságírók (Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Molnár Ferenc, Ady Endre, Fényes László stb.) számoltak be. Ezekből megtudhattuk azt is, hogy sok esetben békés, véletlenül arra járó civileket is megtámadtak és megsebesítettek a rendőrök. Még a kormánypárti lapok is némi szimpátiával írtak a tüntetőkről.⁴⁵

A tüntetések május 24-én folytatódtak. Különösen azért, mert a munkálatok bezárták a gyárakat, így a munkások nem tudtak munkába állni. Újra bariádokat emeltek, és kövel dobálták a csendőröket. Talán ezért is újabb, most már sokkal részletesebb és szabatosabb rendeletben (7430/1913. BM. sz. rendelet) szabályozták, s egyben korlátozták az egyesülési jogot.

Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság korszaka

Rendkívül ellentmondásos helyzet alakult ki az őszirózsás forradalom idején. A Károlyi-kormány egyoldalúan elkezdte leszerelni a magyar hadsereget, aminek tragikus következményei lettek. Szélnek eresztett katonák kóboroltak az ország területén, miközben az ellenes támadások miatt egyre többen menekültek az or-

A rendőrség tüntetést oszlat fel a 20. század elején

szág közepe felé. A frontról és a kaszárnyákból kiszabadult katonaság egy része, a csőcselékkel szövetkezve fosztogatni kezdett. Több helyen is fegyveres összetűzésre került sor a nemzetőrséggel és a csendőrséggel. A legvéresebb esemény a Krassó-Szörény vármegyei Fánádon volt, ahol a csendőrség, miután nem tudta megfékezni a zavargásokat, segítséget kért. Egy repülőgépet küldtek, amely a tömeg felé repülve bombázni kezdett. A korabeli sajtójelentések szerint 104-en haltak meg.⁴⁶

Az ország számos helyén rendelték el statáriumi. Egymás után dördültek el a sortűzek, és tömegessé váltak a kivégzések. Csak a Muraközben november végén 150 embert végeztek ki, de az összes áldozat száma meghaladta a kétszázat. Szabolcs megyében több száz embert kegyetlenül megkínóztak és megkorbácsoltak. A nyíregyházi törvényszék elnökének jelentésében 1000 letartóztatás és 75 haláleset szerepelt.⁴⁷

Miközben az országban polgárháborús helyzet uralkodott, az 1919. évi 3. néptörvény a gyakorlati megvalósíthatóságot figyelmen kívül hagyva szabályozta az egyesülési és gyülekezési jogot. A néptörvény 2. §-a szerint ugyanis: „Egyesület alakításához gyülekezéshez sem hatósági engedély, sem pedig bejelentés nem szükséges.” Ebben az esetben honnan értesülhetnek a hatóság részéről arról, hogy a város egyik terén vagy utcáján nagy létszámú gyűlésre kerül sor?

A Tanácsköztársaság alkotmányának 9. §-a deklarálta: „A Tanácsköztársaságban a munkásság gyülekezési szabadsága teljes. Minden proletárnak jogában áll, hogy szabadon gyülekezessen és felvonulásokat rendezhesen.” Ezeket a jogszabályokat kritika alá vonhatnánk, hogy aki ezek szerint nem munkás és nem proletár, hanem paraszt, közalkalmazott, értelmiségi stb., annak nincs gyülekezési joga? Miként definiálhatjuk a munkás és a proletár fogalmát? Kik tartoznak ebbe a körbe? Egy mást helyettesítő fogalmakról van-e szó? Azonban ennek nincs jelentősége, hiszen a diktatúrában senkinek sincs joga tüntetést, demonstrációt szervezni és vezetni.

A Horthy-korszak

A Horthy-korszakban a bizonytalan politikai helyzet és a szociális elégedetlenség miatt kezdetben korlátozták a gyülekezési jogot (55010/1920. BM. rendelet; 38061/1921. BM. sz. rendelet; 11.004/1921. M.E. sz. rendelet; 6000/1922. BM. sz. rendelet), csak a

34.100/1922. sz. rendelet tette lehetővé például nyílt helyen is a népgyűlések tartását.

A hatóságoknak joguk volt a gyűléseket karhatalommal feloszlítani. A feloszlítás módszerét a jelenlévők felszólításával kellett kezdeni. Amennyiben ennek nem engedelmessé váltak, a rendőrségnek joga volt az erőszakos kézrátételre, kardlapozásra, a gumibot használatára, rendőröktyúk bevetésére, lovas rendőrök alkalmazására.

A feloszlítást legdrasztikusabban a csendőrök alkalmazták. A csendőrség szolgálati szabályzata a 68. pontban foglaltak szerint a gyűlés feloszlításáról azt írta elő, hogy az előzetes felszólítás eredménytelensége esetén rögtön szuronyrohamot vezényelhettek. Amennyiben a szuronyroham sem ért el eredményt, akkor használhatták a lőfegyvereiket is. A szabályzat erre az esetre külön előírta az alábbiakat: „a főcinkosok, a bűjtatók és a legveszélyesebb ellenszegülők veendőik célba, amire a parancsnok külön is figyelmeztethet.”

Alighogy éreztetni kezdte hatását a bethleni konszolidáció, bekövetkezett a nagy gazdasági válság (1929–1933). Ennek hatá-

sára, különösen 1930-tól, egymást követték a különböző tüntetések, tiltakozások. A tüntetések ellen még a kormányzó, Horthy Miklós is felszólalt: „A politikát az utcára vinni annyi, mint megfontolások helyett a vak szenvedélyeket tenni úrrá.”

A legnagyobb mérvű a Szakszervezeti Tanács és a Szociáldemokrata Párt által 1930. szeptember 1-jén megszervezett tüntetés volt. A hatóságok is készültek erre a napra. Fizetett ügynökeik jelentései alapján próbálták megtudni, hogy hol és milyen nagyságú tömegek fognak tüntetni. A rendőrség mellett mozgósították a hadsereget is. A fővárost már előző éjjel megszállta a honvédség és a rendőrség. A rendőrségi terv a közigazgatási területekre épült, a honvédség nyolc riadókörzetet hozott létre, megközelítően 5000–6000 létszámú fegyveres erővel. A rendőrség 2658 gyalogrendőrt, 222 kerékpáros rendőrt, 259 lovas rendőrt, vagyis rendőrfelügyelőkkel, rendőrségi altisztekkel együtt összesen 3562 főt mozgósítottak. Így az összefegyverzeti létszám majdnem elérte a tízezer főt. Ebben nincsenek benne azok a csendőrségi alakulatok, amelyeket nem hoztak fel a fővárosba, hanem a környékbeli falvakban szállásoltak el.

Szeptember 1-jén délelőtt kezdődtek meg az összecsapások. A Szív utca sarkán a tüntetők között haladt

Lovasrendőrség oszlat fel egy tüntetést
Budapesten, 1902-ben (korabeli újságillusztráció)

József Attila is, aki valószínűleg az itt látottak alapján írta meg *Tömeg* című versét: „*Munkát! Kenyeret! / Munkát Kenyeret! / Jön a tömeg, jön a tömeg! / Mint a megriadt legyek / Röpülnek róla a kövek.*”

A rendőrség több helyen is kardlappal támadt a tüntetőkre, és mellékcába szorította őket. A tüntetők ennek ellenére továbbmentek a Városligetbe. A kardlappalzó rendőröket mind gyakrabban fogadta közápor. Néhányan a környéken álló szeszekocsikból szerzett széndarabokkal is dobálni kezdtek. A Városligeti tó mellett barikádot építettek. Az összetűzések során egy munkás meghalt, több mint 70 tüntető és néhány rendőr súlyosan megsérült, több százan kisebb sérüléseket szenvedtek. 159 embert tartóztattak le.⁴⁸

Ezeknek a tüntetéseknél a hatására a 4980/1931. ME. sz. rendelet újból megtiltotta a politikai jellegű gyűlések, felvonulások, körmenetek stb. megtartását. Bár a 6050/1932. ME. sz. rendelet a tilalom alól kivette az országgyűlésben képviselt politikai pártok által zárt helyen tartandó politikai gyűléseket, az 1570/1933. ME. sz. rendelet újra teljes tilalmat rendelt el.

Az 1939:2. tc. (a honvédelemről) ismét kivételes felhatalmazást adott a kormánynak. A 8120/1939. ME. sz. rendelet, amely már a háborúra való felkészülés jegyében született, ismét teljes – és nem csak politikai – gyűléstiltalmat írt elő.

A szovjet típusú szocializmus korszaka

A II. világháborúnak még nem is volt vége, de az akkor még több párt képviselőjéből álló Ideiglenes Kormány belügyminisztere *Gyűlések bejelentéséről* címmel már szabályozta a politikai és gazdasági jellegű gyűléseket, felvonulásokat, összejöveteleket. E rendelet 1. §-a kimondta: „*Minden politikai és gazdasági jellegű nyilvános népgyűlés, felvonulás és bármely más politikai összejövetel bejelentendő a gyűlés, összejövetel helyén lévő rendőrhatalóságnak.*” Nem kellett viszont bejelenteni az olyan gyűléseket, felvonulásokat, körmeneteket, amelyeknek politikai vagy gazdasági jellege nincs. Amennyiben a gyűlést tartó párt vagy gazdasági egyesülés a gyűlésen a rendőrhatalóság képviselését kívánta, akkor a helybeli rendőrhatalóság vezetője vagy az általa megjelölt helyettese megjelenni tartozott.

Ezt az egyébként 1989-ig hatályban maradt jogszabályt elvi szinten is megerősítették, hiszen az 1946. évi I. tv. bevezető része az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogaként deklarálta a gyülekezési szabadságot. Az 1946. évi X. tv. pedig büntettnek minősítette, és öt évig terjedő börtönnel fenyegette a közhatalnokok minden olyan hivatali eljárását vagy intézkedését, amellyel másnak valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát, törvényellenesen megsértik. (Sajnálatos módon, ezt a több mint 40 évig hatályban tartott jogszabályt egyetlen egyszer sem alkalmazták.) Az 1949. évi XX. törvény, az alkotmány szerint a gyülekezési jognak elvben a dolgozók – az 1972. évi alkotmánymódosítás szerint a nép – érdekeinek kellett megfelelnie. Az 1949. évi alkotmány fikatív jellegéből adódott az is, hogy ezt a jogosultságot még a fenti megszorításokkal sem kí-

Rendőri erőszak Budapesten, 1988 júniusában: hatósági intézkedés Orbán Viktorral szemben

vánták engedélyezni, amit többek között az is bizonyít, hogy egészen az 1989. évi rendszerváltozásig nem készült el a gyülekezési jogot realizáló törvény.⁴⁹

A gyülekezési jog teljes mértékben még a „fordulat éve” előtti koalíciós korszakban sem érvényesülhetett. A háború utáni hónapokban rendszeresen előfordult, hogy a szovjet hadsereg elhurcolta az egyes politikai gyűlések résztvevőit. A kommunista párt aktivistái⁵⁰ vagy az ávosok civil ruhába öltözve, dorongokkal felfegyverkezve verték szét a nekik nem tetsző gyűléseket.

Miután a pártokat, egyesületeket, érdekvédelmi szervezeteket felszámolták, és bevezették Magyarországon is a szovjet típusú diktatúrát, hosszú időre mindenfajta nem hivatalos nyilvános rendezvény tilos lett. A rendőrség és az ÁVH éberrel figyelte a legkisebb csoportosulásokat is. A félelem olyan mérvű volt, hogy még a nagyobb létszámú családok sem mertek egy csoportban közlekedni az utcán. 1956-ig az egyetlen nyílt utcai tüntetés egy, a politikától látszólag teljesen távol eső eseményhez kapcsolódott. 1954. július 4-én azért mentek az utcára az emberek, és követelték a szövetségi kapitány leváltását, mert a labdarúgó világbajnoki döntőben a válogatott 3:2-re kikapott a Német Szövetségi Köztársaság csapatától. A zavargások megfékezésére Piros László belügyminiszter a csopaki rendőrszakosztályt vezényelte Budapestre, amelynek tagjai a tömegoszlatásra puskatűt használtak. Már ekkor fel kellett volna figyelni arra a rendőri vezetésnek, hogy túlságosan is elhitték a diktatúra propagandagépezetének ha-

zugságait, amely szerint egy „népi demokráciában” fogalmilag kizárt politikai jellegű tüntetés. Ezért pl. a rendőrség felszereléséből törölték a gumibotot és a kardot is. Feloszlatták a Kiskunhalasi lovas tanosztályt, holott a lovas rendőrség a legjobb eszköz a tömegoszlatás területén. A rendőrségnek kényszerítő eszközként csak a lőfegyver maradt.

Átdolgozták a rendőrség szolgálati szabályzatát is.

1951-ben adta ki a belügyminiszter a *Karhatalmi Szabályzatot*, majd 1952-ben *A rendőrség fegyverhasználatára* című BM-utasítást:

„Fegyvert csak a rendőrség fegyverviselésre jogosult tagja és zárt rendőri egység használhat.

1.) Egyes személyekkel szemben a fegyverhasználatot meg kell előznie:

– más személy segítségül hívásának, ha ez veszély nélkül megtehető,

– felhívásnak, amely arra irányul, hogy a rendőrség tagja intézkedésének engedelmeskedjék,

– figyelmeztetésnek, fegyverhasználat fog következni.

2.) Zárt rendőri egység a fegyvert csak saját parancsnoka parancsára használhatja.

A fegyverhasználatra vonatkozó parancsot minden esetben teljesíteni kell, kivéve, ha azt nem arra illetékes adja, vagy ha a parancs világosan és nyilvánvalóan az esküben vállalt kötelességgel ellentét.

A fegyverhasználat addig jogos, míg a szolgálati célt a rendőr elérte. Fegyvert ezért megtorlásul használni nem szabad.” (Szolg. Szab. 9000-4/1952. BM. sz. utasítás)

Míg az egyéni fegyverhasználatot megelőző intézkedéseket felsorolja, a csoportosulással szemben erről nem szól. Azt parancsnoki mérlegeléstől teszi függővé. Elmarad tehát

– a csoportosulás megszüntetésére való felhívás,

– az oszlató alakzatok és eszközök (könnygáz) alkalmazása,

– a figyelmeztetés, hogy fegyverhasználat következik,

– a figyelmeztető lövés.

Az oszlató alakzatok közül a legeredményesebbet, az éket megszüntették, helyette az ún. kettős sorfal került alkalmazásra, amely felvonulásoknál megrekedt tömeg szétozlatására, sportrendezvényeken az ellentábor szurkolók szétválasztására vagy a lelátó kiürítésére alkalmazható.⁵¹

Minden valószínűség szerint az 1956-os sortűzek egyik kiváltó oka az is lehetett, hogy sem a rendőrség és az államvédelmi hatóság fegyverzetében, sem pedig kiképzése révén nem volt felkészülve egy esetleges tömegoszlatásra.⁵²

Az 1956. évi forradalom és szabadságharc leverése után hosszú ideig nem került sor semmiféle tüntetésre. Az 1970-es évek elejétől, az ún. puha diktatúra körülmé-

nyei között kezdődtek a többnyire spontán ellenzéki demonstrációk. Ezekre a tiltakozó megmozdulásokra leginkább a március 15-iki ünnepek szolgáltattak lehetőséget. Bár a kádári vezetés megígérte, az 1848-as forradalom e jeles napja mégsem lett munkaszüneti nap. Már 1970-ben sor került egy kisebb incidensre. Né-

Nagy Imre újratemetése, Budapest, Hősök tere, 1989. június 16.

hány tucatnyi középiskolás ment a Kossuth-szoborhoz, s egyikük el akarta szavalni a *Nemzeti dalt*, de a rendőrség szétkergette őket. Cselekményüket pedig garázdaságnak minősítették, és néhány diákot rendőrségi figyelmeztetésben részesítettek.

1971-ben a tüntetés résztvevőit sokkal súlyosabban büntették. Másfél évig tartó procedúra után 7 fiatalot ítélték el, közülük ötöt 10 hónaptól másfél évig terjedő fegyházban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.⁵³

1972-ben már 400–500 fiatal tüntetett a Petőfi-szobornál. A tömeg feloszlításában a Munkásőrség és a KISZ Ifjú Gárdája is részt vett. A veréseket a rendőrség csak erőfitoktatásra használhatta, mert az ünnepélyen egyébként nem történt rendbontás. 88 személy ellen indítottak eljárást, 15 főre szabtak ki börtönbüntetést. Aki pl. elmondta Babits Mihály *Petőfi koszorúja* című versét, 10 hónapot kapott, heten pénzbírságot, ketten rendőri felügyelet alá helyezést, huszonkilencen rendőrhatalósági figyelmeztetést kaptak. Emellett a tüntetésben résztvevőket kizárták az ország összes egyeteméről, főiskolájáról.

Érdekes adalék: néhány kommunista érzelmű joghallgató úgy gondolta, hogy ellentüntetést szervez március 21-ére, a Tanácsköztársaság évfordulója alkalmából „a nacionalistákkal” szemben. Jellemző módon a rendőrség ezt a megmozdulást sem tolerálta.

1973-ban a forradalom 125. évfordulójára már nagy erővel vonultak fel a rendőri egységek. Többtucatnyi embert már március 15-e előtt letartóztattak. A belvárosban tüntető fiatalokat a rendőrök részben a helyszí-

nen, részben pedig a közeli Bölcsészkar előterében verték meg gumibottal. Gyurkó László Áczél Györgynek írt levele szerint: „*Budapest belvárosa néhány órán át úgy nézett ki, mintha valamilyen komoly lázadást kellett volna levern.*” Hatszáz embert igazoltattak, százat két héttől egy hónapig terjedő elzárással sújtottak, a többieket rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették, vagy az iskolájukban indítottak ellenük fegyelmi eljárást.⁵⁴

A hatóságok ettől kezdve minden eszközzel arra törekedtek, hogy lehetőleg megelőzzék az ilyenfajta tüntetéseket. Besúgóik révén előzetes információkat gyűjtöttek, megpróbálták beépített embereik révén az egyes csoportokat és embereket egymás ellen fordítani. A jelentősebb ünnepek előtt, amikor tüntetésektől tartottak, preventív célú letartóztatásokat hajtottak végre. Aktivizálták a Munkásörseget, a KISZ-t, az Ifjú Gárdát. Az iskolák igazgatónak utasításba adták, hogy hivatalos programokkal kössék le a tanulókat, különösen március 15-én. Ilyenkor a TV-ben olyan filmeket vetítettek, amelyekről tudták, hogy sok fiatal érdekel stb.

Talán ezek az intézkedések is hozzájárultak ahhoz, hogy tíz évig nem került sor jelentősebb politikai jellegű tüntetésre. 1983. március 15-én viszont 400–500 diák indult a Petőfi-szobortól a Kossuth-emlékműhöz. Útközben többször is megütköztek a rendőrséggel, amely igazoltatott, gumibotot és könnygázt használt, és néhány tucat tüntetőt letartóztatott. Egy sze-

gedi diákot, aki aktualizált 12 pontját több helyen is kifüggesztette, félévi felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.⁵⁵

1986-ban a Kossuth tér felé vonuló több ezres tömegből a rendőrök egy diáklányt, majd egy egyetemistát „emeltek ki”. Amikor a tömeg erről értesült, ülsztrájkot kezdett a szabadon bocsátásuk érdekében. Az esti fáklás felvonulás résztvevőit a Lánchídon csapdába csalták. Egy részüket gumibottal verték és megrugdosták, de a többség a személyi igazolványok elvétele után elhagyhatta a hidat.⁵⁶ (Ez az akció rendkívül felelőtlen volt, mert ha pánik tört volna ki a tömegben, so-kan akár a Dunába is eshettek volna.)

Az 1988–1989-es tüntetések esetében a politikai vezetés már mérlegelt.⁵⁷ Voltak olyan tömeggyűlések, amelyeket engedélyeztek, pl. a Hősök terén, 1988. június 27-én, a romániai falurombolás elleni tiltakozó demonstrációt,⁵⁸ de pl. az 1988. június 16-ai tüntetőkkel szemben rendkívül durván léptek fel. Yamaha-motoros rendőrök a tüntetők közé hajtottak, még egy állapotos nőt is megvertek gumibottal. A vezetőket, szónokokat kiemelték és bántalmazták, így pl. a későbbi miniszterelnököt, Orbán Viktort is. Ezekről az esetekről a *Fekete Doboz* már videófelvételeket is készített.⁵⁹

A gyülekezési jog több mint másfél évszázados történetéből látható, hogy nagyon sok embernek kellett meghalnia vagy megsebesülnie ahhoz, amíg ezt az alapvető emberi jogot végre elismerték.

Jegyzetek

- ¹ Emberi jogok. Szerkesztette: Halmai Gábor, Tóth Gábor Attila (Budapest, 2003, 491. p.)
- ² Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás* (Budapest, 1998, 227. p.)
- ³ Mitchell, Ralph: *Az Egyesült Államok alkotmánya. Történet, dokumentum, mutatók.* Szerkesztette: Hamza Gábor (Budapest, 1998, 141. p.)
- ⁴ Gallai Sándor: *A Legfelsőbb Bíróság szerepe az Egyesült Államokban* (Jogtudományi Közlöny, 1994, 2. 63–82. p.)
- ⁵ *A Nagy Francia Forradalom dokumentumai.* Összeállította, fordította és a jegyzeteket készítette: Hahner Péter (Budapest, 1999, 116–117. p.)
- ⁶ A Nagy Francia Forradalom dokumentumai, 317. p.
- ⁷ A Nagy Francia Forradalom dokumentumai, 441. p.
- ⁸ Alkotmányok gyűjteménye. Összeállította: Jánosi Ferenc (Pest, 1867, II. kötet, 180. p.)
- ⁹ Alkotmányok gyűjteménye, II., 230. p.
- ¹⁰ Urbán Aladár: *Az 1848. május 10-i katonai vérengzés a budai várban* (Haditörténeti Közlemények, 1968, I.)
- ¹¹ Anglia példája mutatja, hogy az ilyenfajta szabályozás is megfelelő lehet: az angol jogfelfogás szerint „...a gyülekezés nem egyéb, mint bíróságainknak a személyes szabadság és az egyéni szólásszabadság tárgyában kijelentett nézeteiből vont következtetés.” Lásd: Dicey, A. V.: *Bevezetés az angol alkotmányjogba* (Budapest, 1902, 28. p.)
- ¹² Spira György: *A negyvennyolcas forradalom hónapjainak munkásmozgalma a testvérvárosokban: Pesten, Budán és Óbudán.* In.: *A negyvennyolcas nemzedék nyomában* (Budapest, 1973, 270–271. p.)
- ¹³ Munkásmozgalmak 1848–49. Iratok a magyar munkásmozgalmak történetéhez. Szerkesztette: Mérei Gyula (Budapest, 1948).
- ¹⁴ *Pesti Hírlap*, 1848. április 20–21.
- ¹⁵ Rényi József: *A gyülekezési jog* (Budapest, 1900, 232. p.); Rényi József: *A magyar gyülekezési jog gyakorlati kézikönyve* (Buda-

- pest, 1903, 5. p. skk.); Révész T. Mihály: *A gyülekezési jog Magyarországi fejlődéséhez.* In: *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére* (Budapest, 2005, 106–107. p.)
- ¹⁶ Kovács Lajos: *Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve 1846–1848* (Budapest, 1889, II. kötet, 99. p.)
- ¹⁷ Kovács Lajos: i. m., II., 100. p.
- ¹⁸ *Der Ungar*, 1848. április 28.
- ¹⁹ Spira György: i. m., 185–186. p.
- ²⁰ Urbán Aladár: *A véres pünkösdvásárnap Pesten.* In: *A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról* (Budapest, 1981, 265. p.); *Pesti Hírlap*, 1848. június 14–15.; *Jelenkor*, 1848. június 15.; *Nemzetőr*, 1848. június 18.; *Munkások Újságja*, 1848. június 18.
- ²¹ Clark, William Tierny: *An Account, with Illustrations, of the Suspension Bridge across the River Danube, uniting Pesth with Buda and the Adjacent Country, in the Kingdom of Hungary* (London, 1852–1853, 62. p.)
- ²² *Magyar alkotmánytörténet.* Szerkesztette: Mezey Barna (Budapest, 2002, 218–219. p.)
- ²³ Deák Ágnes: *Társadalmi ellenállási stratégiák az abszolutista kormányzat ellen 1851–1852-ben* (Aetas, 1995, 4.); Papp József: *A passzív ellenállás a neoabszolutizmus korának mítosza?* (Aetas, 2003)
- ²⁴ Az 1860 márciusában kipattant botrányban, a hadiszállások körüli szédelgésekben magas rangú politikusok is érdekelve voltak, egészen a pénzügyminiszterig bezárólag.
- ²⁵ Szabad György: *Az önkényuralom kora (1849–1867).* In: *Magyarország története 1848–1890.* Főszerkesztő: Kovács Endre (Budapest, 1979, I. kötet, 656. p.); *Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849–1867. Iratok.* Szerkesztette: Sashegyi Oszkár (Budapest, 1859, 271–277. p.)
- ²⁶ Sashegyi Oszkár: i. m., 277–304. p.
- ²⁷ A korábbi tüntetésekkel szemben, ahol a súlyos sérülések történtek, a december 30-ai rendőri jelentés arról számolt be, hogy két rendőr katona „az ellenállóktól harapást szenvedett.” Idézi:

- Nemeskürty István: *Parázs a hamu alatt. Világostól Solferinóig* (Budapest, 1981, 305. p.)
- ²⁸ Révész T. Mihály: i. m., 109–110. p.
- ²⁹ Nagy Ernő: *Magyarország közjoga* (Budapest, 1914, 157. p.)
- ³⁰ A törvényjavaslat szövegét közzétette: Révész T. Mihály: i. m., 116–119. p.
- ³¹ Idézi: Révész T. Mihály: i. m., 114. p.
- ³² Idézi: Rényi József: *Gyűlekezési jog*. In: *Magyar Jogi Lexikon*. Szerkesztette: Márkus Dezső (Budapest, 1900, III. kötet, 838. p.)
- ³³ Kaveggia Béla: *Munkásmozgalmak és államrendészet* (Budapest, 1912, 13–16. p.)
- ³⁴ Kaveggia Béla: i. m., 13–16. p.
- ³⁵ Kaveggia Béla: i. m., 41–43. p.
- ³⁶ Pölöskei Ferenc: *Az 1868-as alföldi parasztmozgalom* (Századok, 1956, 1–2.); Krajnák Nándor: *Az Asztalos-féle parasztmozgalom Kecskeméten* (Kecskemét, 1961)
- ³⁷ *Népszava*, 1891. április 17.
- ³⁸ *Orosházi Újság*, 1891. május 3.; *Orosházi Közlöny*, 1891. május 2.
- ³⁹ *Arad és Vidéke*, 1891. június 22.; Gabona Béla: *A magyarországi agrármunkásmozgalom története (1890–1900)* (Budapest, 1934).
- ⁴⁰ Idézi: *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (1890–1900)*. Szerkesztette: Erényi Tibor, S. Vincze Edit (Budapest, 1954, II. kötet, 258. p.)
- ⁴¹ A magyar munkásmozgalom, i. m. II., 263. p.
- ⁴² *A magyar forradalmi munkásmozgalom története* (Budapest, 1966, 38–39. p.)
- ⁴³ *Népszava*, 1904., április 26., 28.
- ⁴⁴ *Népszava*, 1904. december 29.
- ⁴⁵ Erényi Tibor: *A vörösvörös csütörtök, 1912. május 23.* (Budapest, 1952); Remete László: *Barikádok Budapest utcáin, 1912.* (Budapest, 1972); Kabos Ernő: *A Vörösvörös csütörtök ötvencedik évfordulójára* (Párttörténeti Közlemények, 1962); Babits Mihály: *Összes versei* (Budapest, é. n., 154. p.); Ady Endre *összes versei* (Budapest, 1955, II. kötet, 60–61. p.)
- ⁴⁶ *Arad és Vidéke*, 1918. november 7.
- ⁴⁷ Siklós András: *A polgári demokratikus forradalom*. In: *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Főszerkesztő: Ránki György (Budapest, 1976).
- ⁴⁸ Borsányi György: „Munkát! Kenyeret!” A proletariátus tömegmozgalmak Magyarországon, a gazdasági válság éveiben (1929–1933) (Budapest, 1971, 96–131. p.)
- ⁴⁹ Halmai Gábor: *A gyűlekezés és egyesülés szabadsága*. In: *Emberi jogok hazánkban*. Szerkesztette: Katonáné Soltész Márta (Budapest, 1988, 218. p.)
- ⁵⁰ Az egyik kommunista aktivista még 1986-ban megjelent könyvében is eldicselkedett azzal, hogyan verték szét 1947 nyarán a Szabadság Párt gyűlését. Lásd: Halas Lajos: *Az R gárdától a Munkásőrséig* (Budapest, 1986).
- ⁵¹ Kopácsi Sándor: *Szaktelemény a karhatalmi szolgálati szabályzatot biztosította lehetőségekről 1956-ban*. In: *Rejtett dokumentumok*. Szerkesztette: Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor (Budapest, 2006, 38. p.)
- ⁵² *Sortűzek 1956*. Szerkesztette: Kahler Frigyes. I–III. kötet (Lakitelek, 1993); *Sortűz a HM előtt*. Szerkesztette: Horváth Lajos (Budapest, 1992).
- ⁵³ Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv* (Budapest, 1996, II. kötet, 39–40. p.); Gyarmati György: *Március hatalma, a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepéléseinek történetéből* (Budapest, 1998, 170. p.)
- ⁵⁴ Kenedi János: i. m., II., 8–178. p.; Ungváry Krisztián: *Az állambiztonság célkeresztjében* (Rubicon, 2007, 3., 24. p.)
- ⁵⁵ Gyarmati György: i. m., 188. p.
- ⁵⁶ Gyarmati György: i. m., 189. p.
- ⁵⁷ Gonda József: *A tüntetések tapasztalatai Budapesten* (Belügyi Szemle, 1989, 8., 35–39. p.); Nagy W. András: *Március hátrame-
net* (Beszélő, 1992. március 14.)
- ⁵⁸ *Hősök tere '88. június 27.* Szerkesztette: Varga Csaba (Budapest, 1988)
- ⁵⁹ György Péter: *Néma hagyomány. Kollektív felejtés és kései múltértelmezés. 1956 1989-ben* (Budapest, 2000, 163–165. p.); Kenedi János: i. m., 214. p. Lásd még: Rockenbauer Zoltán: *Igy tüntetett a FIDESZ*. In: *Tiszta lappal, a FIDESZ a magyar politikájában*. Szerkesztette: Bozóki András (Budapest, 1992); Szekeres László: *Tüntetések 1988-ban*. In: *Magyarország politikai évkönyve, 1988*. Szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (Budapest, 1988); Szikinger István: *A tüntetések és a rendőrség*. In: *Magyarország politikai évkönyve, 1988*. Szerkesztette: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (Budapest, 1988); Szabó Máté: *A tüntetések rendőri kezelésének normái a Kádár-rendszerben (1957–1989)*. In: *Politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára*. Szerkesztette: Bihari Mihály, Ciegert András (Budapest, 1999).

Koncz Ibolya Katalin

Borsod vármegyei boszorkányperek jogtörténeti elemzése

bírói gyakorlatban történő alkalmazásának elterjedése következtében.

Ez a fejlődés mutatható ki a Borsod vármegye területén lefolytatott perek jogtörténeti vizsgálatakor is. Ezen a területen, az eddig nyomtatott formában megjelent perakták⁵ szerint, 1648-tól 1769-ig folytattak le boszorkányság vádjával kapcsolatos pereket.

Ebben a korszakban a bíróságok által alkalmazott jogforrások közül hármat emelek ki. Az egyik az 1625:13. törvénycikk, amely hivatalvesztés és 100 forint büntetés terhe mellett meghagyja az alispánoknak,

A babonáság és a boszorkányság hite egyidős az emberiséggel, gyökerei a legősibb kultúrákban is megtalálhatók. Már az ókorban kialakult a nők bűbájosságába vetett hit. Az elmúlt évszázadok alatt a gyógyítás, a varázslás, a rontás fogalmát egyre inkább a női nemhez kapcsolta a közfelfogás. A boszorkányüldözések csúcspontját Nyugat-Európában a 16–17. század jelentette, amikor rendkívül erős egyházi befolyással és irányítással zajlottak a perek.¹ A hírhedt kézikönyv, a *Malleus Maleficarum*² útmutatásai szerint eljárva, tortúrán kicsikart vallomások alapján, látványos és elrettentő ünnepként, máglyák ezrein égették el a boszorkányság vádjával terhelt áldozatokat.

Magyarországon a nyugatiától eltérő gyökerű. Keletről hozott boszorkányfogalmunk az évszázadok során keveredett a nyugat-európai elemekkel.³ Hazánk nem követte a nyugat-európai boszorkányhisztériát. Az üldözések tömeges elszaporodása nálunk inkább a 17. század végén következett be, a nyomozóeljárás és a törvényerőre sohasem emelkedett *Praxis Criminalis*⁴